

Bazı Değişkenler Açısından Ölüm Kaygısının İncelenmesi*

Öz: Çalışmanın amacı, ölüm kaygısını bazı değişkenler açısından incelemektir. 409 katılımcı ile gerçekleştirilen bu araştırmada, betimsel araştırma modeli ve rastgele örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ölüm kaygısını çok çeşitli değişkenler açısından ele alması ve ilk yetişkinlik dönemindeki bireyler üzerinde gerçekleştirilmesi bakımından önemli bir çalışmadır. Araştırmanın sonuçlarına göre cinsiyet, yaş, dini inancının hayatına etkisi ve beş vakit namaz kılma sıklığı açısından ölüm kaygısı puanlarında farklılaşmalara ulaşılmıştır. Buna göre katılımcıların genel ölüm kaygısı düzeyleri düşüktür. Erkeklerin ölüm kaygısı, kızlardan daha yüksektir. '24 yaş ve üzeri' grubun ölüm kaygısı en yüksektir. Büyükşehirlerde yaşayan grubun ölüm kaygısı en yüksektir. Sosyo-ekonomik durumu 'yüksek' olanların ölüm kaygısı en yüksektir. İlahiyat Fakültesi'ndeki öğrencilerin ölüm kaygısı, diğerlerinden daha yüksektir. Kendisini 'dindar' olarak tanımlayanların ölüm kaygısı, 'dindar değil' diyenlerinkinden daha yüksektir. Ailesini 'dindar' olarak algılayanların ölüm kaygısı, 'dindar değil' diyenlerinkinden daha düşüktür. Dini inancının hayatına etkisini 'düşük' düzeyde olduğunu belirtenlerin ölüm kaygısı en yüksektir. Beş vakit namazı 'hiçbir zaman' kılmayanların ölüm kaygısı, diğer gruplardan daha yüksektir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Ölüm Kaygısı, İlk Yetişkinlik Dönemi, Dindarlık, Beş Vakit Namaz.

Abdullah
DAĞCI**

Investigation on Death Anxiety in terms of Some Variables

Abstract: The study's purpose is to examine death anxiety by some variables. It is conducted with 409 participants, chosen descriptive research model and random sampling method. It addresses death anxiety in terms of a wide variety of variables and did research on individuals in early adulthood, so it is an important study. According to results, differences were observed in death anxiety scores in terms of gender, age, religious belief's impact on one's life and frequency of praying. General death anxiety is at 'low'. Males' death anxiety is higher. Death anxiety of the '24 years and above' group is the highest. Death anxiety of group in big cities is the highest. As socio-economic status, 'high' level is the highest. The death anxiety in theology faculty students is higher. The death anxiety for 'religious' is highest. The death anxiety for perceiving their family as 'religious' is lower. The death anxiety of religious belief had 'low' level of impact on their lives is the highest. The death anxiety of 'never' perform the daily prayers is higher.

Keywords: Psychology of Religion, Death Anxiety, Early Adulthood, Religiousness, Five-time Prayers.

* Araştırmanın etik izinleri, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu Başkanlığının 22.09.2023 tarihli 150769 sayılı kararıyla alınmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Sosyal Psikoloji Anabilim Dalı". Eposta: adagci@kmu.edu.tr ORCID ID:https://orcid.org/0000-0003-1540-1256

Giriş

İnsan ölümlü bir varlık olduğu halde umut duygusu ile gelecek planları yapar.¹ Ölümüne yüklenen anlam, hayatı anlamlandırmanın niteliğini belirler. Çünkü ölüm algısı bireyden bireye ve toplumdaki topluma farklılık gösterir. Bazı kişiler için bu kavram kaygı ve endişeye yol açarken bazıları içinse ebedi hayatın başlangıcıdır. Ayrıca dinlerde ölüme farklı açılardan atıflar bulunur ve İslami düşüncede ölüm kavramı, ruhun bedenden ayrılmasına işaret eder. Ahiret inancına sahip yaşlı bireyler için ölüm, kendisinden önce vefat edenlere kavuşmayı ifade ederken herhangi bir inanca sahip olmayanlar için ise bir yok oluşa karşılık gelir. Ölüm gerçeği her halükârda hayatımızı etkiler fakat buna ilişkin yüksek kaygı duymak insanın psikolojik iyi oluş düzeyinin düşürür. Bu nedenle homeostazın sağlanması için ölüme ilişkin algılarda çarpıklıklar olmamalıdır. Bununla birlikte ölüm algısına, psikoloji literatüründe yeterince önem verildiği söylenemez. Oysa ölüme ilişkin kaygı ve korku ile başa çıkma konusunda insanların desteklenmesi elzemdir.

Doğu kültürünün mihenk taşlarından olan İbn Sina (980-1037) 'Ölüm Korkusundan Kurtuluş' adlı eseri yazmıştır. Psikoloji alanı açısından değerlendirildiğinde, İbn Sina'nın bu çalışmasının ölüm kaygısı üzerine bilimsel anlamda açıklamalar yapan ilk eser olduğu söylenebilir. Bu bilgi dikkate alındığında, ölümün bir tabu olarak algılanması ve genellikle filozoflara ait bir konu olduğunun düşünülmesi nedeniyle özellikle Batı kaynaklarında ölümü psikolojik açıdan inceleyen araştırmaların geçmişinin çok geç tarihlerde başladığı fakat günümüze yaklaştıkça ölüm kaygısına dair çalışmaların hızla arttığı ifade edilebilir. Batı'da psikoloji alanında ölüm kaygısı konusuyla ilgili ilk çalışmaların Hall'ün 1896 tarihli 'Korkuların Araştırılması' ve 1975 tarihli 'Ölüm Fobisi ve Ölümsüzlük' adlı eserler olduğu ifade edilebilir. Yine Batı'da APA tarafından ölüm konusu üzerinde sempozyum düzenlenmiş ve bu sempozyum bildirileri 1959'da Feifel tarafından 'Ölümün Anlamı' adı altında kitaplaştırılmıştır. Ayrıca Mood'un 1975'teki 'Ölümden Sonra Hayat' adlı çalışması da Batı'da yapılmış bir başka çalışmadır. Kübler-Ross (1969) ise eserinde bize acı veren olaylar yaşadıkten sonra insanların yasın beş evresini (inkâr etme, öfkelenme, pazarlık yapma, depresyon ve kabul etme) tecrübe ettiklerini dile getirmiştir.²

Kur'an'da ölüme ilişkin birçok ayet bulunur. Bu ayetlerde ölüm, her canlının

¹ Tuğrul Niyazibeyoğlu, "Ergenlerin Umut Duygularını Artırması Açısından Biyografilerin Öneminde Dair Bir Değerlendirme", *Milli Eğitim Dergisi* 52/240 (2023), 3225.

² Akt.: Faruk Karaca, *Ölüm Psikolojisi* (İstanbul: Beyan Yay., 2020), 2013-215.

deneyimleyeceği bir olgu³ olarak tasvir edilmişken ölüm zamanımızın sadece Allah tarafından bilinebileceğine,⁴ Allah'ın izni olmadan hiç kimsenin ölemeyeceğine⁵, ölümden sonraki hayatın sonsuz olduğuna⁶ ve dünya hayatında yapılan kötülüklerin karşılığının ahirette mutlaka verileceğine⁷ vurgu yapılmıştır. Hz. Peygamber'in hadislerinde de ölümün hatırlanması ve ölümden sonrası için hazırlıklar yapılmasına⁸ ilişkin ifadelerin olduğu görülür. Ayrıca İslam, inananların hayatını anlamlandırmaları ve hayat amacı belirlemelerine yönelik güdülemek için yaşam-ölüm ilişkisini etkin bir şekilde kullanmıştır. Bu kapsamda araştırmanın amacı öncelikle üniversite öğrencilerinin ölüm kaygısı düzeylerini incelemektir. Ardından bazı değişkenlerin (cinsiyet, yaş, yerleşim yeri, sosyo-ekonomik durum, öğrenim görülen fakülte, öznel dindarlık algısı, aile dindarlık algısı, dini inancının hayatına etkisi, beş vakit namaz kılma sıklığı) ölüm kaygısı düzeyini farklılaştırıp farklılaştrmadığını araştırmak da araştırmanın amacı kapsamındadır.

Ülkemizde farklı yaş gruplarını temele alarak ölüm kaygısı hakkında gerçekleştirilmiş araştırmalar vardır. Bu kapsamda genç yetişkinler,⁹ yetişkinler,¹⁰ yaşlılar¹¹ üzerinde çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Ülkemizde üniversite öğrencileri üzerinde yapılan çalışmalarda ölüm kaygısı ile çeşitli

³ Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, çev. Hayreddin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), Âl-i İmrân 2/185.

⁴ Lokman 31/34.

⁵ Âl-i İmrân, 3/145.

⁶ A'la 87/17.

⁷ Nisâ 4/18.

⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, nşr. M. Mustafâ el-A'zamî (b.y.: Riyad, 1403/1983), "Zühd", 31; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünen-i Mücteba*, nşr. Hüseyin Yıldız (b.y.: İstanbul, 2019), "Cenaiz", 3.

⁹ Şeyma Nur Balta, *Genç Yetişkin Bireylerin Bilişsel Esneklik Düzeylerinin, Ölüm Kaygısı Düzeyleri ve Mutluluk Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi* (İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020); Ramazan Kadioğlu, *Genç Yetişkinlerde Ölüm Kaygısı, Beş Faktör Kişilik Özellikleri ve Yalnızlık Düzeyleri Arasındaki İlişkiler* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

¹⁰ Aişe Hümeyra Çakmak -Mustafa Bilici, "Yetişkinlerdeki Dindarlık, Ahlaki Olgunluk ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/19 (2022), 1-12; Nurten Kımtır -Özlem Köftegöl, "Yetişkinlerde Ölüm Kaygısı ile Dindarlık Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/36 (2017), 55-82.

¹¹ Zehra Öztürk vd., "Yaşlı Bireylerde Ölüm Kaygısı", *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 12/1 (2011), 37-43; Cemalettin Şenol, *Ankara İlinde Kurumlarda Yaşayan Yaşlılarda Ölümüne İlişkin Kaygı ve Korkular* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998).

değişkenler arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Mizah tarzları ve psikolojik belirtiler¹², psikolojik dayanıklılık¹³, motivasyonel (iç güdümlü ve dış güdümlü) dindarlık¹⁴, yaşamın anlamı ve öz aşkınlık¹⁵, öğrenim gördüğü bölüm¹⁶, dindarlık¹⁷ gibi çalışma konuları ile ölüm kaygısı arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar mevcuttur.

Yurtdışında üniversite öğrencileri üzerindeki çalışmalarda ise hem doğrudan bu grubun ölüm kaygısını ölçmeye yönelik çalışmalar¹⁸ hem de ölüm kaygısı ile sigara kullanma, savaşla ilgili travmatik olaylara maruz kalma, öz kontrol ve sağlık kontrol odağı arasındaki ilişkileri araştıran çalışmalar¹⁹ gerçekleştirilmiştir. Fakat bu çalışmalarda bağımsız değişken olarak genellikle cinsiyet, yaş ve sosyo-ekonomik düzey belirlenmiştir. İlk yetişkinlik

¹² Nagihan Avcı, *Üniversite Öğrencilerinin Mizah Tarzlarının, Psikolojik Belirtiler ve Ölüm Kaygısı ile İlişkisi* (Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012).

¹³ Burcu Dok - Fidan K. Owen, "Psikolojik Danışman Adaylarının Ölüm Kaygılarının Psikolojik Dayanıklılık ve Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Yeditepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 10/12 (2021), 23-45.

¹⁴ Emine Mutlu, *İç Güdümlü ve Dış Güdümlü Dindarlık ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişki: Üniversite Öğrencileriyle Bir Çalışma* (İstanbul Arel Üniversitesi, Doktora Tezi, 2013).

¹⁵ Gökhan Özcan vd., "Üniversite Öğrencilerinde Yaşamın Anlamı ile Öz-Aşkınlık İlişkisinde Ölüm Anksiyetesinin Aracılık Rolü", *Kriz Dergisi* 28/2 (2020), 71-87.

¹⁶ Fuat Tanhan - Figen Arı, "Üniversite Öğrencilerinin Ölümüne Verdikleri Anlam ve Öğrenim Gördükleri Program Açısından Ölüm Kaygısı Düzeyleri", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 3/2 (2006), 34-43.

¹⁷ Murat Yıldız, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Dindarlık ve Ölüm Kaygıları Üzerine", *Akademik Araştırmalar Dergisi* 14 (2002), 161-174.

¹⁸ Ahmed M. Abdel-Khalek, "Death Anxiety in Spain And Five Arab Countries", *Psychological Reports* 93/2 (2003), 527-528; Bernadette H. Schell -J. Terence Zinger, "Death Anxiety Scale Means And Standard Deviations For Ontario Undergraduates And Funeral Directors", *Psychological Reports* 54/2 (1984), 439-446; Jack F. Schumaker et al., "Death Anxiety in Malaysian And Australian University Students", *The Journal of social psychology* 128/1 (1988), 41-47; Joaquín Tomás-Sábado -Juana Gómez-Benito, "Psychometric properties of the Spanish form of Templer's Death Anxiety Scale", *Psychological reports* 91/3 (2002), 1116-1120; W. G. Warren, - P. N. Chopra, "Some Reliability and Validity Considerations on Australian Data From The Death Anxiety Scale", *OMEGA-Journal of Death and Dying* 9/3 (1979), 293-299.

¹⁹ Afzal Kureshi - Husain Akbar, "Death Anxiety And Intropunitiveness Among Smokers And Non-Smokers: A Comparative Study", *Journal of Psychological Researches* 25/1 (1981), 42-45; Simin Roshdieh et al., "The Relationships of Death Anxiety and Death Depression to Religion and Civilian War-Related Experiences in Iranians", *OMEGA-Journal of Death and Dying* 38/3 (1999), 201-210; Catherine So-Kum Tang et al., "Psychosocial Correlates of Death Anxiety Among Chinese College Students", *Death studies* 26/6 (2002), 491-499.

döneminde yer alan üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmanın yukarıdakilerden farkı, bu üç sosyo-demografik değişkenin yanında farklı değişkenleri (yerleşim yeri, öğrenim görülen bölüm, öznel dindarlık algısı, aile dindarlık algısı, dini inancın hayatına etkisi ve beş vakit namaz kılma durumu) de bağımsız değişken olarak belirleyerek ölüm kaygısı ile bu değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koymasındadır. Bu kapsamda ölüm kaygısını çok çeşitli değişkenler açısından ele aldığından dolayı bu araştırmanın, alan yazın için önemli bir çalışma olduğu ifade edilebilir.

1. Yöntem

İlk yetişkinlik dönemindeki bireylerin ölüm kaygısı üzerine gerçekleştirilen bu çalışma, birtakım sınırlara sahiptir. Buna göre araştırma, araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 18-28 yaş arasındaki 409 katılımcı ile sınırlıdır. Elde edilen veriler üzerindeki değerlendirmeler, çalışmaya katılanların verdikleri cevaplara dair değerlendirmeler ile sınırlıdır. Araştırmanın örneklemini, Türkiye'deki üniversitelerde öğrenim gören öğrenciler ile sınırlıdır. Araştırma 2023 yılında araştırmanın yapıldığı zaman aralığı ile sınırlıdır. Araştırmadaki ölüm kaygısına dair elde edilen bulgular, Templer Ölüm Kaygısı Ölçeği'nin ölçme kapasitesi ile sınırlıdır.

Türkiye'deki farklı üniversitelerde öğrenci olan 409 kişiyle yapılan bu çalışmada, betimsel araştırma modeli ve rastgele örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Betimsel araştırmadır, çünkü araştırmaya katılanların ölüm kaygısına dair özelliklerini betimlemektedir. Bu kapsamda çalışmada katılımcıların tanımlayıcı özellikleri üzerinden ölüm kaygısı düzeylerinde değişimler olup olmadığı analiz edilmiştir. Ölçekleri uygulamadan önce ölçeği geliştirenlerde gerekli izin alınmış ve ardından araştırmaya başlanmıştır. Elde edilen verileri değerlendirirken SPSS programı tercih edilmiştir. Örneklemin %17,8'i (n=73) erkek ve %82,2'si (n=336) kız iken %46,7'si (n=191) İlahiyat Fakültesi (İslami İlimler Fakültesi dahil) ve %53,3'ü (n=218) ise diğer fakültelerdeki bölümlerde öğrenim görmektedir. Yerleşim yeri açısından katılımcıların %38,1'i (n=156) büyükşehirde, %29,6'sı (n=121) ilde, %16,9'u (n=69) ilçede ve %15,4'ü (n=63) köy/kasabada ikamet etmektedir. Ayrıca sosyo-ekonomik durum açısından %19,3'ü (n=79) 'yüksek', %72,9'u (n=298) 'orta' ve %7,8'i (n=32) 'düşük' sosyo-ekonomik düzeydedir. Dolayısıyla araştırmanın bulguları değerlendirilirken bu bilgilerin göz önünde bulundurulmasında fayda vardır. Araştırma verilerini toplamak için Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu Başkanlığının 22.09.2023 tarihli 150769 sayılı kararıyla gerekli etik izinler alınmıştır. Ayrıca, çalışmada Helsinki Bildirgesi'ndeki araştırma ilkelerine bağlı kalınmıştır. Araştırmanın verileri 22.09.2023 – 04.10.2023 tarihleri arasında toplanmıştır.

Araştırmanın veri elde etme aşamasında Türkiye kültürüne uyarlanan “Templer Ölüm Kaygısı Ölçeği”nden²⁰ yararlanılmıştır. On beş maddeden oluşan bu ölçekte “evet” cevabı 1 ve “hayır” cevabı 0 olarak puanlandırılır. 10., 11., 12., 13. ve 14. maddeler ters kodlandırılır ve ölçekten en az 0 ve en çok 15 puan alınabilir. Ölçekten alınan puan ne kadar yüksekse ölüm kaygısı o kadar yüksektir. Ölçek geliştirme çalışmasında ölçeğin güvenilirlik (CR Alfa) katsayısı ,75 olarak tespit edilmiştir.. Üniversite öğrencilerinde ölüm kaygısını konu edinen bu çalışmada ise bu değer ,76 bulunmuştur.

Araştırmanın hipotezleri şunlardır:

Hipotez 1) Öğrencilerin genel ölüm kaygısı, düşük düzeydedir.

Hipotez 2) Ölüm kaygısı düzeyleri cinsiyet açısından farklılaşmaktadır.

Hipotez 3) Ölüm kaygısı düzeyleri yaş açısından farklılaşmaktadır.

Hipotez 4) Ölüm kaygısı düzeyleri yerleşim yeri açısından farklılaşmaktadır.

Hipotez 5) Ölüm kaygısı düzeyleri sosyo-ekonomik durum açısından farklılaşmaktadır.

Hipotez 6) Ölüm kaygısı düzeyleri öğrenim görülen fakülte açısından farklılaşmaktadır.

Hipotez 7) Ölüm kaygısı düzeyleri öznel dindarlık algısı açısından farklılaşmaktadır.

Hipotez 8) Ölüm kaygısı düzeyleri aile dindarlık algısı açısından farklılaşmaktadır.

Hipotez 9) Ölüm kaygısı düzeyleri dini inancının hayatına etkisi açısından farklılaşmaktadır.

Hipotez 10) Ölüm kaygısı düzeyleri beş vakit namaz kılma sıklığı açısından farklılaşmaktadır.

2. Bulgular ve Tartışma

Araştırmada veriler, grupların ölüm kaygısı ölçeğinden aldıkları toplam puan üzerinden değerlendirilmiş ve SPSS programı ile analize tabi tutulmuştur. Verilerin normallik dağılım tablosu aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1: Ölüm Kaygısı Ölçeği Verilerinin Normallik Dağılımı

²⁰ Bkz. Figen Akça-İ. Alper Köse, “Ölüm Kaygısı Ölçeğinin Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Klinik Psikiyatri Dergisi* 11/ (2008), 7-16.

			Statistic	Std. Error
Ölüm ölçeği puan	kaygısı toplam	Skewness	,263	,121
		Kurtosis	-,561	,241

Yukarıdaki tabloya göre ölüm kaygısı ölçeği verileri +1 ile -1 aralığında değerler (skewness ve kurtosis) almış ve normal dağılmıştır. Verileri analiz ederken cinsiyet, fakülte, öznel dindarlık algısı ve aile dindarlık algısı değişkenleri için bağımsız örneklem t-testi; yaş, yerleşim yeri, sosyo-ekonomik düzey, dini inancının hayatına etkisi ve beş vakit namaz kılma sıklığı değişkenlerinin analizinde ise ANOVA testi kullanılmıştır.

2.1. Genel Ölüm Kaygısı Düzeyleri

Tablo 2: Katılımcıların genel ölüm kaygısı düzeyleri

n	puan ort.	sd.	%95 güven aralığı için		Min	Max.
			alt sınır	üst sınır		
409	6,003	3,25	5,69	6,32	0	14

Ölüm kaygısı ölçeğinden elde edilen puanlar üzerinden katılımcıların ölüm kaygısı düzeyleri yüksek, orta ve düşük olarak belirlenebilir. Buna göre 7 ve üzeri yüksek düzey olarak, 7'nin altı ise düşük düzey olarak değerlendirilmektedir. Alan yazında ölüm kaygısı düzeyini yüksek veya düşük olup olmaması açısından değerlendiren çalışmalar mevcuttur. Kimter ve Köftegül'ün yetişkinler üzerinde ölüm kaygısı ile dindarlık ilişkisini araştırdığı çalışmada ölüm kaygısı düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir.²¹ Yıldız'ın İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin dindarlık ve ölüm kaygılarını incelediği çalışmada bu öğrencilerin ölüm kaygısının normalin üzerinde olduğuna ulaşılmıştır.²² Öztürk ve diğerlerinin yaşlılarla gerçekleştirdiği araştırmada, onların ölüm kaygısı düzeyleri yüksek bulunmuştur.²³ Bunun yanında Templer ve Dotson'un üniversite öğrencilerinde gerçekleştirdiği araştırmada ölüm kaygısının düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir.²⁴ Üniversite öğrencilerinin ölüm kaygısını inceleyen bu araştırmada ise ölüm kaygısı puanları ortalaması,

²¹ Kimter-Köftegül, "Yetişkinlerde Ölüm Kaygısı", 55.

²² Yıldız, "İlahiyat Fakültesi Öğrencileri", 166.

²³ Öztürk vd., "Yaşlı Bireylerde Ölüm Kaygısı", 40.

²⁴ Donald I. Templer -Elsie Dotson, "Religious Correlates of Death Anxiety", *Psychological Reports* 26/3 (1970), 895.

yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere 6,003 olduğu ortaya çıkmış ve üniversite öğrencilerinin ölüm kaygısının *düşük* düzeyde olduğu tespit edilmiştir (Hipotez 1 doğrulanmıştır).

2.2. Cinsiyet Değişkeni Açısından Ölüm Kaygısı

Tablo 3: Cinsiyet Değişkeni Açısından Templer Ölüm Kaygısı Ölçeği'nin T-Testi Sonuçları

Değişken	n	puan ort.	sd	t	p	
Cinsiyet	Kız	336	5,82	3,218	2,470	,014*
	Erkek	73	6,85	3,294		

* $p < ,05$

Yukarıdaki tablo cinsiyet açısından incelendiğinde ortalamalar arasında anlamlı farklılaşmalar olduğu görülür ($t=2,470$; $p<,05$). [Hipotez 2 doğrulanmıştır]. Buna göre erkeklerin ölüm kaygısı puan ortalaması ($\mu: 6,85$), kızların ortalamasından ($\mu: 5,82$) anlamlı düzeyde daha yüksektir.

Ölüm kaygısının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığıyla ilgili çok sayıda araştırma sonucuna ulaşılmıştır. Birçok çalışmada ölüm kaygısının cinsiyet açısından anlamlı düzeyde farklılaştığı ve kadınların erkeklerden daha yüksek kaygı düzeyine sahip olduğu ortaya çıkmıştır.²⁵ Acehan ve Eker tarafından ölüm kaygısı ve ölüme ilişkin depresyon arasındaki ilişkinin ele alındığı çalışmada,²⁶ Çetin ve Sözel tarafından sağlık çalışanları üzerinde gerçekleştirilen çalışmada,²⁷ Kadioğlu tarafından genç yetişkinler üzerinde

²⁵ Ronald H. Aday, "Belief in Afterlife and Death Anxiety: Correlates And Comparisons", *OMEGA-Journal of Death and Dying* 15/1 (1985), 67-75; Kimter-Köftegöl. "Yetişkinlerde Ölüm Kaygısı", 69; Kazım Ayhan Korkmaz, *Cerrahi Hemşirelerinin Ölüm Kaygısı ve Yaşlı Ayrımcılığı Yapma Düzeyi Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi* (İstanbul: İstanbul Okan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 22; James A. Thorson -F. Chuck Powell. "Elements of Death anxiety and Meanings of Death". *Journal of Clinical Psychology* 44/5 (1988), 697; Murat Yıldız, "İlahiyat Fakültesi Öğrencileri", 467.

²⁶ Gülten Acehan -Fatma Eker, "Acil Tıp Hizmeti Veren Sağlık Personelinin Ölüm Kaygısı, Ölüme İlişkin Depresyon Düzeyleri ve Kullandıkları Başa Çıkma Yolları", *Journal of Psychiatric Nursing* 4/1 (2013), 30.

²⁷ Songül B. Çetin - Hasan Sözel, "COVID-19 Sürecinde Sağlık Çalışanlarının Ölüm Kaygısı Düzeyleri", *Eskişehir Medical Journal* 2/2 (2021), 74.

yapılan araştırmada,²⁸ Alioğulları ve diğerleri tarafından 18 yaş ve üstü bireylerin sağlık kaygısı ile ölüm kaygısının incelendiği araştırmada,²⁹ Caba tarafından covid-19 korkusu ve ölüm kaygısının ele alındığı araştırmada,³⁰ cinsiyet açısından ölüm kaygısının farklılaştığına ve kadınların erkeklerden daha fazla ölüm kaygısı hissettiklerine ulaşılmıştır.

Çok sayıda araştırmada da cinsiyet açısından ölüm kaygısında anlamlı farklılıklara ulaşılamamıştır. Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan Özcan ve diğerlerinin çalışmasında,³¹ Dok ve Owen'ın rehberlik ve psikolojik danışmanlık bölümü üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada,³² Conte ve diğerlerinin gerontoloji öğrencileri üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada³³, hem Erdoğan ve Özkan'ın hem de Yıldız'ın araştırmalarında³⁴ cinsiyet açısından anlamlı bir farklılığa ulaşılamamıştır. Bununla birlikte farklılıklara ulaşılamamasına rağmen kızların ölüm kaygısının erkeklerden daha yüksek olduğunu ortaya çıkaran araştırmalar da mevcuttur. Bu araştırmalar şunlardır: Özdelikara ve diğerlerinin öğrenci hemşireler ile yaptığı araştırmada³⁵, Mutlu'nun ve Rusaac'ın çalışmalarında³⁶ ise kızların erkeklere göre ölümden daha çok korktuklarına ulaşılmıştır. Ayrıca birçok çalışmada³⁷ kızların ölüm

²⁸ Kadioğlu, *Genç Yetişkinlerde Ölüm Kaygısı*, 61.

²⁹ Aysun Alioğulları vd., "Covid-19 Salgınında Sağlık Anksiyetesi ve Ölüm Anksiyetesi Düzeylerine Sosyodemografik Değişkenlerinin Etkisi" 14/1 (2022), 24.

³⁰ Nurhan Caba, *Hemşirelerde COVID-19 Korkusu ve Ölüm Kaygısı ile Bakım Davranışları Arasındaki İlişki* (İstanbul: İstanbul Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 49.

³¹ Özcan vd., "Üniversite Öğrencilerinde Yaşamın Anlamı", 82.

³² Dok-Owen, "Psikolojik Danışman Adaylarının Ölüm Kaygılarının Psikolojik Dayanıklılık ve Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi".

³³ Hope R. Conte et al., "Measuring Death Anxiety: Conceptual, Psychometric, and Factor-Analytic Aspects", *Journal of personality and social psychology* 43/4 (1982), 775-785.

³⁴ M. Yüksel Erdoğan-Mustafa Özkan, "Farklı Dini İnanışlardaki Bireylerin Ölüm Kaygıları ile Ruhsal Belirtiler ve Sosyo-Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkiler", *Journal of Turgut Ozal Medical Center* 14/3 (2007), 176; Murat Yıldız, *Dini Hayat ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998), 66.

³⁵ Afıtap Özdelikara vd., "Öğrenci Hemşirelerde Ölüm Kaygısı", *Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi* 1/1 (2016), 122.

³⁶ Mutlu, *İç Gündümlü ve Dış Gündümlü Dindarlık*, 48; R. J. Russac, et al. "Death Anxiety Across The Adult Years: An Examination of Age and Gender Effects", *Death studies* 31/6 (2007), 555.

³⁷ Stephen F. Davis et al., "The Interrelationships of Ego Strength, Self-Esteem, Death Anxiety, and Gender in Undergraduate College Students", *The Journal of General Psychology* 108/1 (1983), 55-59; Kurtulan, - Karairmak, "Ölüm Kaygısı, Tinsellik, Dindarlık Eğilimi ve Varoluş Kaygısı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi", 181; Christina H. Rasmussen, - Mark E. Johnson,

kaygısı erkeklerden yüksek çıkmıştır. Ayrıca Tang'ın üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada,³⁸ Harding ve diğerlerinin yüksekokul, lisans ve lisansüstü öğrenciler üzerinde gerçekleştirdiği araştırmada,³⁹ Eshbaugh ve Henninger'in üniversite öğrencileri örnekleminde cinsiyet ile ölüm kaygısı, sosyal çekicilik, depresyon ve kontrol arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmada,⁴⁰ Abdel-Khalek'ın altı ülkedeki üniversite öğrencilerini kıyasladığı araştırmada,⁴¹ kızların ölüm kaygısı erkeklerden daha yüksek çıkmıştır. Cinsiyet açısından ölüm kaygısını ele alan çalışmaların sadece birkaçında ise anlamlı farklılaşmalara ulaşılamamış ama erkeklerin ölüm kaygısı kızlardan yüksek çıkmıştır. Ayrıca Aday'ın ve Avcı'nın çalışmalarında ise ölüm kaygısında cinsiyet açısından anlamlı farklılaşmalara ulaşılamamasına rağmen erkeklerin ölüm kaygısının kızlardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.⁴²

Dolayısıyla ölüm kaygısı ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında ölüm kaygısının, cinsiyet açısından birçok araştırmada farklılaştığı görülür. Bu farklılaşmalarda, kızların ölüm kaygısının erkeklerden daha fazla olduğuna dair sonuçlar daha fazladır. Farklılaşma elde edilemeyen çalışmaların büyük çoğunluğunda yine kızların ölüm kaygısı erkeklerden daha yüksek çıkmıştır. Üniversite öğrencilerinin ölüm kaygısı konusunda yapılan bu çalışmada da alan yazındaki diğer çoğu çalışmada olduğu gibi cinsiyet açısından anlamlı düzeyde farklılığa ulaşılmıştır. Fakat alan yazındaki diğer araştırmaların aksine bu çalışmada erkeklerin ölüm kaygısı, kızlardan daha yüksek çıkmıştır.

2.3. Yaş Değişkeni Açısından Ölüm Kaygısı

Tablo 4: Yaş Değişkeni Açısından Templer Ölüm Kaygısı Ölçeği'nin ANOVA Testi Sonuçları

"Spirituality And Religiosity: Relative Relationships To Death Anxiety", *OMEGA-Journal of Death and Dying* 29/4 (1994), 313; Roshdieh et al., "The Relationships of Death Anxiety And Death Depression to Religion and Civilian War-Related Experiences in Iranians", 201; Schumaker, "Death Anxiety in Malaysian and Australian University Students", 41; Ahmed M. Abdel-Khalek, "Comparison of Death Anxiety in Two Groups Tested During and After (1986 and 1991) The Lebanese Civil War". *Psychological Reports* 98/3 (2006), 712.

³⁸ Tang et al., "Psychosocial Correlates of Death Anxiety Among Chinese College Students", 491.

³⁹ Stephen R. Harding et al., "The Influence of Religion on Death Anxiety And Death Acceptance", *Mental Health, Religion & Culture* 8/4 (2005), 253.

⁴⁰ Elaine Eshbaugh-William Henninger, "Potential Mediators of the Relationship Between Gender and Death Anxiety", *Individual Differences Research* 11/1 (2013), 22.

⁴¹ Abdel-Khalek, "Death Anxiety in Spain and Five Arab Countries", 527.

⁴² Aday, "Belief in Afterlife", 71; Avcı, *Üniversite Öğrencilerinin Mizah Tarzları*, 60.

		Kareler Toplamı	df	Kareler Ort.	F	p
	Gruplararası	158,988	5	31,798	3,083	,010*
Yaş grubu	Gruplarıçi	4156,009	403	10,313		
	Toplam	4314,998	408			

* $p < ,05$

		n	Ortalama
	19 yaş ve altı	46	6,35
	20 yaş	69	5,23
	21 yaş	106	5,71
Yaş grubu	22 yaş	84	5,82
	23 yaş	68	6,40
	24 yaş ve üzeri	36	7,58

Yukarıdaki tablo yaş bakımından irdelendiğinde gruplar arasında anlamlı farklılıklar olduğu görülür ($F=3,083$; $p<,05$). [Hipotez 3 doğrulanmıştır]. Bu farklılıkları tespit etmek için Bonferroni testi yapılmıştır. Buna göre '24 yaş ve üzeri' grubun ortalaması (μ : 7,58), 20 yaş (μ : 5,23) ve 21 yaş (μ : 5,71) gruplarının ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksektir. Bunun yanında genel olarak yaş arttıkça ölüm kaygısının da arttığı ifade edilebilir.

Alan yazında ölüm kaygısının yaşa göre farklılaşmadığına dair araştırma sonuçlarına ulaşılmıştır. Kimter ve Köftegöl'ün yetişkinler üzerinde yaptığı çalışmada,⁴³ Özcan ve diğerlerinin üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada⁴⁴ ve Conte ve diğerlerinin gerontoloji öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada⁴⁵ yaş açısından ölüm kaygısında herhangi bir farklılaşmaya ulaşılamamıştır. Bunun yanı sıra anlamlı farklılığa ulaşamayan diğer araştırmalar da vardır.⁴⁶

Ölüm kaygısının yaşa göre farklılaşmasına dair araştırma sonuçlarına da

⁴³ Kimter-Köftegöl, "Yetişkinlerde Ölüm Kaygısı", 70.

⁴⁴ Özcan vd., "Üniversite Öğrencilerinde Yaşamın Anlamı", 82.

⁴⁵ Conte et al., "Measuring Death Anxiety: Conceptual, Psychometric, And Factor-Analytic Aspects", 775.

⁴⁶ Acehan - Eker, "Acil Tıp Hizmeti Veren Sağlık Personelinin Ölüm Kaygısı", 31; Çetin - Sözel, "COVID-19 Sürecinde Sağlık Çalışanlarının Ölüm Kaygısı Düzeyleri", 72; Korkmaz, *Cerrahi Hemşirelerinin Ölüm Kaygısı*, 24.

ulaşmıştır. Thorson ve Powell'in araştırmasında yaş açısından anlamlı düzeyde farklılıklara ulaşılmış ve 18-20 yaş grubunun ölüm kaygısının 21-36 yaş grubundan daha yüksek olduğunu tespit edilmiştir.⁴⁷ Yine Erdoğan ve Özkan'ın çalışmasında, anlamlı farklılıklara ulaşılmış ve öncelikle en yaşlı grubun (60 yaş ve üstü), daha sonra ise en genç grubun (16-22 yaş) ölüm kaygıları daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.⁴⁸ Ayrıca Kadioğlu'nun genç yetişkinler üzerine yaptığı çalışmada 18-22 yaş aralığının en yüksek puana ve 27-30 yaş aralığının en düşük puana sahip olduğu tespit edilerek, yaş arttıkça ölüm kaygısının azaldığına ulaşılmışken⁴⁹ Thorson ve Powell'in çalışmasında ise yaş arttıkça ölüm kaygısının arttığı tespit edilmiştir.⁵⁰ Russac ve arkadaşlarının çalışmasında da daha yaşlı kadınların genç kadınlara göre ölümden daha az korktuklarına ve yirmili yaşlardaki kadınların diğer yaşlardaki kadınlardan daha çok ölüm kaygısı duyduklarına ulaşılmıştır.⁵¹ Caba'nın çalışmasında, anlamlı farklılıklar olduğu ve yaşı en küçük olan 21-25 yaş grubunun en düşük ölüm kaygısına sahip olduğu tespit edilmiştir.⁵² Tang ve diğerlerinin üniversite öğrencileri üzerindeki araştırmasında yaşı küçük olan grubun ölüm kaygısı, yaşı büyük olan gruptan daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır.⁵³

Yaşla ölüm kaygısı arasındaki korelasyonu araştıran çalışmalar da vardır. Bu çalışmaların bir bölümünde yaş ile ölüm kaygısı arasında pozitif ilişkilere ulaşılmış ve yaş arttıkça ölüm kaygısının da arttığı tespit edilmiştir.⁵⁴ Buna ek olarak Nienaber ve Goedereis'in⁵⁵ çalışmasında yaş ile ölüm kaygısı arasında negatif ilişkilere ulaşılmış ve yaş arttıkça ölüm kaygısının azaldığı tespit edilmiştir. Ceylan'ın⁵⁶ dini başa çıkma, Tanrı algısı ve ölüm kaygısı ilişkisini ele

⁴⁷ Thorson – Powell, "Elements of Death Anxiety and Meanings of Death", 697.

⁴⁸ Erdoğan-Özkan, "Farklı Dini İnanışlardaki Bireyler", 175.

⁴⁹ Kadioğlu, *Genç Yetişkinlerde Ölüm Kaygısı*, 64.

⁵⁰ Thorson – Powell, "Elements of Death Anxiety and Meanings of Death", 697.

⁵¹ Russac et al. "Death Anxiety Across the Adult Years: An Examination of Age and Gender Effects", 556.

⁵² Caba, *Hemşirelerde COVID-19 Korkusu*, 35.

⁵³ Tang et al., "Psychosocial Correlates of Death Anxiety Among Chinese College Students", 491.

⁵⁴ Avcı, *Üniversite Öğrencilerinin Mizah Tarzları*, 60; Caba, *Hemşirelerde COVID-19 Korkusu*, 49; Herman Feifel-Vivian T. Nagy, "Another Look At Fear of Death", *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 49/2 (1981); Thorson – Powell, "Elements of Death Anxiety and Meanings of Death".

⁵⁵ Nienaber, Kristie-Goedereis, Eric, "Death Anxiety And Education: A Comparison Among Undergraduate And Graduate Students", *Death studies* 39/8 (2015), 483.

⁵⁶ Ummahan Esra Ceylan, *Ölümlülük Bilincinin Dini Başa Çıkma, Tanrı Algısı, Ölüm Kaygısı Ve Psikolojik İyi Olma ile İlişkisi* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 81.

aldığı incelemede, yaşla ölüm kaygısı arasında anlamlı korelasyona ulaşılmıştır. Ayrıca yaş ile bağlantılı olarak; Yıldız'ın⁵⁷ İlahiyat Fakültesi öğrencileri örnekleminde gerçekleştirdiği incelemede sınıf düzeyi yükseldikçe ölüm kaygısı düzeylerinin azaldığına ulaşılmışken Aday'ın⁵⁸ üniversite öğrencileri örneklemindeki çalışmasında ise sınıf düzeyi arttıkça ölüm kaygısı düzeylerinin de arttığına ulaşılmıştır.

Ölüm kaygısı ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde araştırmaların bir kısmında ölüm kaygısı yaşa göre farklılaşmışken diğer kısmında ise farklılaşmamıştır. Farklılaşan çalışmalarda ise yaşlıların gençlerden daha yüksek ölüm kaygısına sahip olduğuna ya da bunun tam tersine dair genel bir sonuç da çıkarılamaz. Diğer yandan alan yazındaki çalışmalarda genellikle yaş ile ölüm kaygısı arasında pozitif ilişkilerin olduğuna ulaşılmıştır. Üniversite öğrencilerinin ölüm kaygısı düzeyleri ile ilişkili bu araştırmada da yaş açısından anlamlı farklılığa ulaşılmıştır. Ayrıca 20 yaşından itibaren, Thorson ve Powell'in çalışması ile de paralel olarak, yaş arttıkça ölüm kaygısının da arttığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla çalışmada yaş bakımından ölüm kaygısı düzeylerinde anlamlı düzeyde farklılığa ulaşılmıştır. Buna göre '24 yaş ve üzeri' grubun puanları, '20 yaş' ve '21 yaş' grubunun puanlarında anlamlı düzeyde yüksektir. Bunun yanında çalışmadaki verilere göre yirmi yaşından sonra yaş arttıkça ölüm kaygısı düzeylerinin de yükseldiği söylenebilir.⁵⁹

2.4. Yerleşim Yeri Değişkeni Açısından Ölüm Kaygısı

Tablo 5: Yerleşim Yeri Değişkenine Açısından Templer Ölüm Kaygısı Ölçeği'nin ANOVA Testi Sonuçları

		Kareler Toplamı	df	Kareler Ort.	F	p
Yerleşim yeri	Gruplararası	25,290	3	8,430	,796	,497**
	Gruplarıçi	4289,708	405	10,592		
	Toplam	4314,998	408			
** p>,05						
				n	Ortalama	
Yerleşim yeri	Köy/kasaba			63	5,65	

⁵⁷ Yıldız, "İlahiyat Fakültesi Öğrencileri", 166.

⁵⁸ Aday, "Belief in Afterlife", 71.

⁵⁹ Thorson – Powell, "Elements of Death Anxiety and Meanings of Death", 697.

İlçe merkezi	69	5,81
İl merkezi	121	5,91
Büyükşehir merkezi	156	6,30

Yukarıdaki tablo yerleşim yeri değişkeni bakımından incelendiğinde gruplar arasında anlamlı farklılaşmalar olmadığı görülür ($F=,796$; $p>,05$). [Hipotez 4 doğrulanmamıştır]. Fakat en yüksek puana 'büyükşehir merkezinde' ikamet eden grubun (μ : 6,30) ve en düşük puana ise 'köy/kasabada' ikamet eden grubunun (μ : 5,65) sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca genel olarak taşradan şehirlere doğru gidildikçe ölüm kaygısının da arttığı ifade edilebilir.

Konuyla ilgili olarak sınırlı sayıda araştırmaya ulaşılmıştır. Avcı'nın üniversite öğrencilerinin mizah tarzları, psikolojik belirtiler ve ölüm kaygısını incelediği çalışmada, ölüm kaygısıyla yerleşim yeri arasında anlamlı farklılık olmamakla birlikte ilde yaşayanların diğer yerleşim yerindekilerden daha fazla ölüm kaygısına sahip oldukları ortaya çıkmıştır.⁶⁰ Uçar ve diğerlerinin algılanan stres ile ölüm kaygısı ilişkisini araştırdığı çalışmada yaşanılan yer açısından ölüm kaygısı puanlarında farklılık oluşmamıştır.⁶¹ Eyüboğlu'nun depresif belirtileri olan hastalar üzerinde yaptığı çalışmada, yaşanılan yer bakımından gruplar arasında anlamlı bir farklılığa ulaşılamamıştır.⁶² Dolayısıyla ölüm kaygısı ile ilgili yapılan sınırlı sayıda araştırmanın tamamında yerleşim yeri bakımından ölüm kaygısı düzeylerinde farklılıklara ulaşılamamıştır. Üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bu araştırma da alan yazındaki bu sonuçlarla paralellik göstermiş ve yerleşim yerinin değişmesinin ölüm kaygısında anlamlı bir farklılığa neden olmadığı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte kırsal yerleşim yerlerinden kentsel yerleşim yerlerine doğru ölüm kaygısında düzenli bir artıştan söz edilebilir.

2.5. Sosyo-ekonomik Durum Değişkeni Açısından Ölüm Kaygısı

Tablo 6: Sosyo-Ekonomik Durum Değişkeni Açısından Templer Ölüm Kaygısı Ölçeği'nin ANOVA Testi Sonuçları

⁶⁰ Avcı, *Üniversite Öğrencilerinin Mizah Tarzları*, 62.

⁶¹ Mehmet Uçar vd., "Covid-19 Pandemi Döneminde Algılanan Stres ve Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişkiler", *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1 (2023), 1.

⁶² Suna Ö. Eyüboğlu, *Depresif Yakınmaları Olan Hastaların Depresyon Ve Ölüm Kaygısı Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 55.

		Kareler Toplamı	df	Kareler Ort.	F	p
Sosyo-ekonomik durum	Gruplarası	23,643	2	11,821	1,118	,328**
	Gruplarıçi	4291,355	406	10,570		
	Toplam	4314,998	408			

** $p>,05$

	n	Ortalama	
Sosyo-ekonomik durum	Düşük	32	5,91
	Orta	298	5,88
	Yüksek	79	6,49

Yukarıdaki tablo sosyo-ekonomik durum değişkeni bakımından incelendiğinde gruplar arasında anlamlı farklılaşmalar olmadığı görülür ($F=1,118$; $p>,05$). [Hipotez 5 doğrulanmamıştır]. Fakat en yüksek puana 'yüksek' sosyo-ekonomik düzeyde olan grubun (μ : 6,49) ve en düşük puana ise 'orta' sosyo-ekonomik düzeyde olan grubun (μ : 5,88) sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

Alan yazındaki sosyo-ekonomik durum ile ölüm kaygısını araştıran çalışmalarda çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışmaların bir bölümünde ölüm kaygısının sosyo-ekonomik düzeye göre farklılaştığında dair sonuçlar elde edilmiştir. Ceylan'ın⁶³ araştırmasında sosyo-ekonomik açıdan ölüm kaygısı puanlarının farklılaştığına, sosyo-ekonomik açıdan yüksek düzeyde olan grubun ölüm kaygısının en düşük olduğuna ulaşılmıştır. Erdoğan ve Özkan'ın⁶⁴ araştırmasında alt ve üst sosyo-ekonomik düzeyde olanların, daha yüksek ölüm kaygısı hissettikleri ortaya çıkmıştır. Şenol'un⁶⁵ yaşlılar üzerinde gerçekleştirdiği çalışmasında sosyo-ekonomik düzey açısından ölüm kaygısında anlamlı farklılıklara ulaşılmış ve sosyo-ekonomik olarak yüksek düzeydekilerin daha çok ölüm kaygısı hissettikleri ortaya çıkmıştır.

Araştırmaların bir bölümünde ise ölüm kaygısının sosyo-ekonomik düzeye göre farklılaşmadığını ortaya koyan sonuçlara ulaşılmıştır.⁶⁶ Yıldız'ın üniversitede çeşitli fakültelerde öğrenim gören öğrenciler üzerinde gerçekleştirilen çalışmada ölüm kaygısıyla sosyo-ekonomik durum arasında

⁶³ Ceylan, *Ölümlülük Bilinci*, 102.

⁶⁴ Erdoğan-Özkan, "Farklı Dini İnanışlardaki Bireyler", 175.

⁶⁵ Şenol, *Ankara İlinde Kurumlarda Yaşayan Yaşlılar*.

⁶⁶ Feifel-Nagy, "Another Look At Fear of Death"; Faruk Karaca, *Psikolojik Açısından Ölüm ve Dini İnanç İlişkisi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997), 218.

anlamli korelasyon ortaya çıkmamıştır.⁶⁷ Aday'ın⁶⁸ üniversite öğrencileri örnekleminde gerçekleştirdiği araştırmasında sosyo-ekonomik düzey açısından ölüm kaygısında anlamli farklılıklara ulaşlamamış fakat geliri yüksek olan grubun ölüm kaygısının daha düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Eyüboğlu'nun⁶⁹ çalışmasında da algılanan gelir düzeyi grupları arasında, ölüm kaygısı bakımından anlamli farklılıklara ulaşlamamıştır.

Sosyo-ekonomik düzey ile ölüm kaygısı arasındaki korelasyonu ele alan araştırmalar da vardır. Kimter ile Köftegöl'ün⁷⁰ çalışmasında gelir düzeyleri arttıkça ölüm kaygısının da arttığı tespit edilmiştir. Yıldız'ın⁷¹ incelemesinde anlamli düzeyde olmasa da sosyo-ekonomik düzey arttıkça ölüm kaygısının yükseldiği ortaya çıkmıştır. Aday'ın⁷² araştırmasında genel olarak gelir arttıkça ölüm kaygısının azaldığına ulaşmıştır. Eyüboğlu'nun⁷³ çalışmasında ise algılanan gelir durumu arttıkça ölüm kaygısı düşmektedir.

Sosyo-ekonomik açıdan ölüm kaygısını araştıran çalışmalar değerlendirildiğinde bir bölümünde anlamli farklılaşmalara ulaşmışken bir bölümünde ise ulaşlamamıştır. Yine bu çalışmaların yarısında sosyo-ekonomik düzey arttıkça ölüm kaygısının arttığı tespit edilmişken diğer yarısında ise sosyo-ekonomik düzey arttıkça ölüm kaygısının azaldığına ulaşmıştır. Bu sonuçlara göre sosyo-ekonomik düzeyde ölüm kaygısı arasında genel-geçer bir ilişkiden bahsedilemez. Üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bu araştırmada ise sosyo-ekonomik düzeyin, ölüm kaygısı puanlarını farklılaştırdığına ulaşlamamakla birlikte 'yüksek' düzeydeki grubun ölüm kaygısının en yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca araştırma sonucuna göre sosyo-ekonomik düzey arttıkça ölüm kaygısının da arttığı ifade edilebilir.

2.6. Öğrenim Görülen Fakülte Değişkeni Açısından Ölüm Kaygısı

Tablo 7: Öğrenim Görülen Fakülte Değişkeni Açısından Templer Ölüm Kaygısı Ölçeği'nin T-Testi Sonuçları

⁶⁷ Yıldız, *Dini Hayat ile Ölüm Kaygısı*, 66.

⁶⁸ Aday, "Belief in Afterlife", 70.

⁶⁹ Eyüboğlu, *Depresif Yakınmaları Olan Hastalar*, 56.

⁷⁰ Kimter-Köftegöl, "Yetişkinlerde Ölüm Kaygısı", 70.

⁷¹ Yıldız, *Dini Hayat ile Ölüm Kaygısı*, 66.

⁷² Aday, "Belief in Afterlife", 70.

⁷³ Eyüboğlu, *Depresif Yakınmaları Olan Hastalar*, 56.

Değişken	n	puan ort.	sd	t	p	
Fakülte	İlahiyat Fakültesi	191	6,14	3,056	,778	,437**
	Diğer fakülteler	218	5,89	3,417		

** $p>,05$

Yukarıdaki tablo fakülte değişkeni bakımından incelendiğinde gruplar arasında anlamlı farklılaşmalar olmadığı görülür ($t=,778$; $p>,05$). [Hipotez 6 doğrulanmamıştır]. Ama İlahiyat Fakültesi'ndeki öğrencilerin puan ortalamalarının (μ : 6,14) diğer fakültelerin ortalamasından (μ : 5,89) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Alan yazında fakülte değişkeni bakımından ölüm kaygısını inceleyen sınırlı sayıda araştırmaya ulaşılmıştır. Yedi fakülte'deki dini hayat ile ölüm kaygısı ilişkisinin karşılaştırıldığı incelemede ölüm kaygısıyla öğrenim görülen fakülte arasında anlamlı bir ilişkiye ulaşılamamıştır.⁷⁴ Beş farklı fakülte öğrencilerindeki mizah tarzları, psikolojik belirtiler ve ölüm kaygısı ilişkisinin ele alındığı incelemede, ölüm kaygısı değişkeniyle fakülte değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olmamakla birlikte Tıp Fakültesinde en yüksek ve eğitim fakültesinde ise en düşük ölüm kaygısı olduğu ortaya çıkmıştır.⁷⁵ Dört fakülte ve iki yükseköğretim öğrencileri üzerinde yapılan araştırmada, öğrenim görülen fakülte değişkeni açısından anlamlı farklılıklar tespit edilememiştir.⁷⁶ Görüldüğü üzere alan yazındaki araştırmalarda fakülte değişkeni açısından ölüm kaygısı puanlarında farklılıklar elde edilememiştir.

İlahiyat Fakültesi öğrencileri ile diğer fakültelerin öğrencilerinin dini eğilimleri ve ölüm kaygıları arasındaki ilişkinin ele alındığı çalışmada, örneklem İlahiyat Fakültesi ile diğer bölümlerdeki öğrenciler olarak belirlendiği halde bu iki grubun ölüm kaygısı bakımından farklılaşma farklılaşmadığına dair herhangi bir analiz yapılmamıştır.⁷⁷ Diğer yandan öğrenim görülen programla ölüm kaygısı ilişkisini inceleyen birkaç çalışmaya rastlanmıştır. BÖTE ve RPD programlarında öğrenim gören Eğitim Fakültesi

⁷⁴ Yıldız, *Dini Hayat ile Ölüm Kaygısı*, 66.

⁷⁵ Avcı, *Üniversite Öğrencilerinin Mizah Tarzları*, 61.

⁷⁶ Meryem Berrin Bulut - Ali Kuşat, "Benlik Saygısı, Dini Dünya Görüşleri ve Hayatın Amacının Ölüm Kaygısı Üzerine Etkisinin İncelenmesi", *Bilimname* 35 (2018), 145-173.

⁷⁷ Mutlu, *İç Güdümlü ve Dış Güdümlü Dindarlık*, 46.

öğrencileri üzerinde gerçekleştiren çalışmada öğrenim görülen program değişkeni açısından ölüm kaygısı düzeylerinde bir farklılaşmaya ulaşılamamıştır.⁷⁸ Tıp Fakültesi öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen araştırmada cerrahiye tercih eden öğrencilerin ölüm kaygısı, psikiyatryi tercih edenlerinkine göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir.⁷⁹ Konuyla bağlantılı olabilecek bir çalışma ise lisans ve lisansüstü öğrencilerin ölüm kaygılarının karşılaştırıldığı araştırmadır. Bu çalışmada lisansüstü öğrencilerinin ölüm kaygısının lisans öğrencilerinden daha az olduğu ortaya çıkmıştır.⁸⁰ Konuyla bağlantılı olabilecek diğer bir araştırmada üniversite öğrencilerinden dinî eğitim alanların ölüm kaygısının almayanlara göre daha yüksek olduğuna ulaşılmıştır.⁸¹ Dolayısıyla fakülte değişkeni bakımından ölüm kaygısını ele alan az sayıda çalışma tespit edilmiştir.

Üniversite öğrencilerinin ölüm kaygısı düzeyleri üzerinde gerçekleştirilen bu araştırmada fakülte değişkeni bakımından farklılaşp farklılaşmadığının irdelenmesinin nedeni, bu kaygının üstesinden gelmenin dini bakımdan önemsenmesidir. İlahiyat Fakültesindeki derslerde ölüm ve ahiret konularına müfredatta geniş ölçüde yer verildiği ifade edilebilir. İlahiyat Fakültesi'nin müfredatı, İslam'ın başlıca membalarına -Kur'an ve Hz. Peygamber- dayanarak geliştirilir. Bilgilerin Kur'an-ı Kerim ile Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarına dayandırılması, daha fazla ilgi çeker. Ahirete yönelik olarak bu gelişim evresinde gereğinden çok bilgi öğrenmesi, bu öğrencilerdeki ölüm kaygısı düzeyini artırabilir. Ayrıca hem kültürde hem de eğitim-öğretimde hala korkutarak dini öğretimin esas alınması, ölüm kaygısı düzeylerini yükseltmiş olabilir. Üniversite öğrencilerinin ölüm kaygısı düzeyleri ile ilişkili gerçekleştirilen bu araştırmada, İslam temelli müfredata sahip İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin ölüm kaygısının diğer fakültelerdekilerden daha yüksek olduğuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak ölüm ve ahiret ile ilişkili derslerde korku temelli din eğitimi değil de sevgi temelli din eğitimi gerçekleştirilmesinin öğrencilerin ölüm kaygısı düzeylerini azaltacağı ifade edilebilir.

⁷⁸ Tanhan - Arı, "Üniversite Öğrencilerinin Ölümüne Verdikleri Anlam Ve Öğrenim Gördükleri Program Açısından Ölüm Kaygısı Düzeyleri", 51.

⁷⁹ Hakan Ertufan, *Bir Grup Tıp Öğrencisi Üzerinde Ölüm Kaygısı ve Korkusu Ölçeklerinin Geçerlik Güvenilirlik Çalışması* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000).

⁸⁰ Nienaber-Goedereis, "Death Anxiety And Education: A Comparison Among Undergraduate And Graduate Students".

⁸¹ Kurtulan- Karairmak, "Ölüm Kaygısı, Tinsellik", 171.

2.7. Öznel Dindarlık Algısı Değişkeni Açısından Ölüm Kaygısı

Tablo 8: Öznel Dindarlık Algısı Değişkeni Açısından Templer Ölüm Kaygısı Ölçeği'nin T-Testi Sonuçları

Değişken	n	puan ort.	sd	t	p	
Öznel dindarlık algısı	Dindar değilim	88	5,78	2,977	,711	,478*
	Dindarım	321	6,06	3,325		

** $p > ,05$

Yukarıdaki tablo öznel dindarlık bakımından incelendiğinde gruplar arasında anlamlı farklılaşmalar olmadığı görülür ($t = ,711$; $p > ,05$). [Hipotez 7 doğrulanmamıştır]. Ama dindar olduğunu düşünenlerin ölüm kaygısı ölçeği ortalamasının (μ : 6,06) dindar olmadığını belirtenlerinkinden (μ : 5,78) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Alan yazında dindarlıkla ölüm kaygısının negatif yönde ilişkili olduğunu ortaya çıkaran araştırmalar mevcuttur. 18 ile 88 yaş arasındaki katılımcılar üzerinde gerçekleştirilen çalışmada, iç güdümlü dindarlık arttıkça ölüm kaygısının azaldığı tespit edilmişken;⁸² dindarlık, dini şüphe ve ölüm kaygısı konusunun incelendiği çalışmada dindarlık arttıkça ölüm kaygısının azaldığı ve bu nedenle dindarlık ile ölüm kaygısının ters orantılı olduğu ortaya çıkmıştır.⁸³ Üniversite öğrencileri üzerindeki bir araştırmada dindarlık eğilimiyle ölüm kaygısı arasında negatif ilişkiye ulaşılmıştır.⁸⁴ Dine sıkı bir şekilde bağlanan inananlar üzerinde yapılan çalışmada, daha sağlam dini inanç ve dini bağlılıkları olan, dini hizmetlere daha sık katılan, ölümden sonraki yaşamın varlığına kesin olarak inanan ve dini kitapta emredilenlere birebir uyan kişilerin ölüm kaygısının daha düşük olduğu tespit edilmiştir.⁸⁵ Konuyla bağlantılı olabilecek bir diğer çalışmada Yaradan'a kaygılı bağlanmayla ölüm kaygısı arasındaki pozitif ilişki düzeyinin Yaradan'a güvenli bağlanmayla ölüm kaygısı arasındaki pozitif ilişkiden daha yüksek olduğuna; Tanrı'ya kaygılı olarak bağlananların Tanrı'ya güvenli olarak bağlananlardan daha fazla ölüm kaygısı hissettiklerine

⁸² Thorson- Powell, "Meanings of Death and Intrinsic Religiosity". *Journal of Clinical Psychology* 46/4 (1990), 379-391.

⁸³ Henrie- Patrick, "Religiousness, Religious Doubt, And Death Anxiety", *The International Journal of Aging and Human Development* 78/3 (2014), 217.

⁸⁴ Ferdi Kırac, *Dindarlık Eğilimi, Varoluşsal Kaygı ve Psikolojik Sağlık* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007).

⁸⁵ Donald I. Templer, "Death Anxiety in Religiously Very Involved Persons", *Psychological Reports* 31/ (1972), 361-362.

ulaşmıştır.⁸⁶

Dindarlıkla ölüm kaygısı arasında pozitif ilişkilere ulaşan araştırmalar da vardır. Bir çalışmada dindarlıkla ölüm kaygısı arasında pozitif ilişkiler ortaya çıkmış, dindarlık arttıkça ölüm kaygısının da arttığı; dindarlık ve ölüm kaygısının karşılıklı birbirini etkilediği tespit edilmiştir.⁸⁷ Diğer araştırmalara bakıldığında bir çalışmada genel dindarlık arttıkça ölüm kaygısının da arttığına ulaşılmışken,⁸⁸ 18 ile 71 yaş arasındaki bireyler üzerinde yapılan diğer çalışmada da dindarlık ile ölüm kaygısı arasında pozitif ilişkiler olduğuna ulaşılmıştır.⁸⁹ Yapılan bir çalışmada ölümden sonraki hayata inananların ölüm kaygısı 'inanmayanlardan' daha yüksek iken ölümden sonraki hayatın 'belirsiz' olduğunu belirtenlerin en yüksek ölüm kaygısı düzeyine sahip olduğu tespit edilmiştir.⁹⁰ Başka bir incelemede dindarlıkla ölüm kaygısı arasında anlamlı ilişkilere rastlanmış, öğrencilerin dindarlığı arttıkça ölüm kaygısının da arttığı tespit edilmiştir.⁹¹

Dindarlık ile ölüm kaygısı arasında anlamlı ilişkilere ulaşamayan çalışmaların olduğu da görülmektedir. Üniversite öğrencileri örneklemindeki araştırmada ölüm kaygısıyla dindarlık eğilimi arasında herhangi bir ilişkiye rastlanmamıştır.⁹² Farklı dini inançlara sahip örneklem üzerinde yapılan çalışmada ibadetin sıklığı ile ölüm kaygısı arasında anlamlı farklılıklara ulaşılamamıştır.⁹³ Tıp Fakültesi'ndeki öğrenciler örnekleminde gerçekleştirilen incelemede dindarlıkla ölüm kaygısı arasında anlamlı korelasyona ulaşılamamıştır.⁹⁴ Diğer bir incelemede dindarlıkla ölüm kaygısı arasında ilişki bulunamamıştır.⁹⁵ Dolayısıyla dindarlık ile ölüm kaygısı ilişkisinin niteliğine ve yönüne dair yapılan çalışma sonuçlarından yola çıkılarak kesin bir yargıya varılamamaktadır. Üniversite öğrencilerinin ölüm

⁸⁶ Mehmet Çınar, "Tanrı'ya Bağlanma Tarzı ve Ölüm Kaygısı İlişkisi Üzerine Bir Araştırma". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 45 (2016), 331.

⁸⁷ Yıldız, *Dini Hayat ile Ölüm Kaygısı*, 108.

⁸⁸ Kimter-Köftegöl, "Yetişkinlerde Ölüm Kaygısı", 70.

⁸⁹ Çakmak-Bilici, "Yetişkinlerdeki Dindarlık", 6.

⁹⁰ Donald I. Templer– Elsie Dotson, "Religious Correlates of Death Anxiety", *Psychological Reports* 26/3 (1970), 896.

⁹¹ Yıldız, "İlahiyat Fakültesi Öğrencileri", 166.

⁹² Kurtulan- Kararımak, "Ölüm Kaygısı, Tinsellik", 171.

⁹³ Erdoğan-Özkan, "Farklı Dini İnanışlardaki Bireyler", 176.

⁹⁴ Ertufan, *Bir Grup Tıp Öğrencisi Üzerinde Ölüm Kaygısı*.

⁹⁵ Adam B. Cohen et al., "Intrinsic And Extrinsic Religiosity, Belief In The Afterlife, Death Anxiety, And Life Satisfaction In Young Catholics And Protestants", *Journal of research in personality* 39/3 (2005), 307-324.

kaygısını araştıran bu çalışmada anlamlı farklılıklara ulaşılamamakla birlikte, kendisinin dindar olduğunu düşünenlerin ölüm kaygısı, kendisinin dindar olmadığı düşünenlerden daha yüksek çıkmıştır.

2.8. Aile Dindarlık Algısı Değişkeni Açısından Ölüm Kaygısı

Tablo 9: Aile Dindarlık Algısı Değişkeni Açısından Templer Ölüm Kaygısı Ölçeği'nin T-Testi Sonuçları

Değişken	n	puan ort.	sd	t	p	
Aile dindarlık algısı	Dindar değil	39	6,44	2,998	,875	,382*
	Dindar	370	5,96	3,278		

**** p>,05**

Yukarıdaki tablo incelendiğinde aile dindarlığı bakımından gruplar arasında anlamlı düzeyde farklılaşma olmadığı görülür ($t=,875$; $p>,05$). [Hipotez 8 doğrulanmamıştır]. Ama ailesini 'dindar' olduğunu düşünenlerin ortalaması ($\mu: 5,96$) 'dindar değil' diyenlerinkinden ($\mu: 6,44$) daha düşüktür.

Alan yazında aile dindarlık algısı açısından ölüm kaygısını doğrudan inceleyen herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Konuyla ilgili olabilecek Templer ve Dotson'un araştırmasında katılımcıların dörtte üçünden daha fazlasının, çocukluğunda yetiştirildiği dini inanca sahip olduğu tespit edilmiştir.⁹⁶ Buna göre çocukluğunda yetiştirildiği dini inanca sahip olanların ölüm kaygısı, yetiştirildiği dini inanca sahip olmayanlardan daha yüksektir. Templer'in dine sıkı bir şekilde bağlanan inananlar üzerinde yaptığı çalışmada, katılımcıların yarısından fazlasının çocukluğunda yetiştirildiği dini inanca sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu çalışmada çocukluğunda yetiştirildiği dini inanca sahip olanların ölüm kaygısı, yetiştirildiği dini inanca sahip olmayanlardan daha düşük çıkmıştır.⁹⁷ Ertufan'ın⁹⁸ üniversite öğrencileri üzerindeki çalışmasında ailesinde ruhsal sorunlar yaşayan fertlerin olması ile katılımcıların dini inançları arasında ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

⁹⁶ Templer–Dotson, "Religious Correlates of Death Anxiety", 896.

⁹⁷ Templer, "Death Anxiety in Religiously Very Involved Persons", 361.

⁹⁸ Ertufan, *Bir Grup Tıp Öğrencisi Üzerinde Ölüm Kaygısı*.

2.9. Dini İnancının Hayatına Etkisi Değişkeni Açısından Ölüm Kaygısı

Tablo 10: Dini İnancının Hayatına Etkisi Değişkeni Açısından Templer Ölüm Kaygısı Ölçeği'nin ANOVA Testi Sonuçları

		Kareler Toplamı	df	Kareler Ort.	F	p
Dini inancının hayatına etkisi	Gruplararası	130,981	2	65,491	6,355	,002*
	Gruplarıçi	4184,016	406	10,305		
	Toplam	4314,998	408			
* $p < ,05$						
				N	Ortalama	
Dini inancının hayatına etkisi	Düşük			87	6,87	
	Orta			191	5,45	
	Yüksek			131	6,23	

Yukarıdaki tablo incelendiğinde dini inancının hayatına etkisi bakımından gruplar arasında anlamlı düzeyde farklılıklara ulaşıldığı görülür ($F=6,335$; $p<,05$). [Hipotez 9 doğrulanmıştır]. Yapılan Bonferroni testine göre 'düşük' düzeyde olan grubun ortalaması ($\mu: 6,87$), 'orta' düzeyde olan grubun ortalamasından ($\mu: 5,45$) anlamlı düzeyde daha yüksektir.

Alan yazındaki konuyla ilgili az sayıda araştırmaya ulaşılmıştır. Templer ve Dotson'un üniversite öğrencilerinde gerçekleştirdiği araştırmasında ölüm kaygısı ile dini bağlılık, dini inanç, dini aktivite arasında herhangi bir ilişkiye ulaşılamamıştır.⁹⁹ Templer'in araştırmasında dini bağlılık düzeylerini 'zayıf' olarak belirtenlerin ölüm kaygısının en yüksek olduğuna ve dini bağlılık düzeyi azaldıkça ölüm kaygısının arttığına ulaşılmıştır.¹⁰⁰ Kurtulan ve Kararımak'ın çalışmasında ölüm kaygısı azaldıkça dışsal dindarlık eğiliminin arttığına ulaşılmıştır.¹⁰¹ Mutlu'nun çalışmasında içgüdümlü dindarlıkla ölüm kaygısı arasında negatif yönde korelasyon tespit edilmişken ve dışgüdümlü dindarlık ile ölüm kaygısı arasında herhangi bir korelasyona ulaşılamamıştır.¹⁰²

Alan yazında konuyla dolaylı olarak ilişki kurulabilecek çalışmalara da ulaşılmıştır. Aday'ın çalışmasında dini inanç yoğunluğu çok olan grubun ölüm

⁹⁹ Templer–Dotson, "Religious Correlates of Death Anxiety", 895.

¹⁰⁰ Templer, "Death Anxiety in Religiously Very Involved Persons", 361.

¹⁰¹ Kurtulan- Kararımak, "Ölüm Kaygısı, Tinsellik", 181.

¹⁰² Mutlu, *İç Güdümlü ve Dış Güdümlü Dindarlık*, 46.

kaygısının düşük olduğu tespit edilmiştir.¹⁰³ Kımtar ve Köftegöl'ün çalışmasında ölüm kaygısıyla dindarlığın duygu, düşünce ve davranış boyutları arasında olumlu yönde korelasyonlar elde edilmiştir.¹⁰⁴ Yıldız'ın çalışmasında ölüm kaygısı düzeyleri, dindarlık açısından farklılaşmış ve düşük düzeyde ölüm kaygısına sahip olan grubun diğer gruplardan daha düşük düzeyde dindarlık düzeyine sahip olduğu tespit edilmiştir.¹⁰⁵ Rasmussen ve Johnson'un araştırmasında maneviyatla ölüm kaygısı arasında ters yönde korelasyon elde edilmişken; dindarlıkla ölüm kaygısı arasında herhangi bir ilişkiye ulaşılamamıştır.¹⁰⁶ Harding ve arkadaşlarının araştırmasında dinin ölümü kabullenme ve ölüm kaygısı üzerindeki etkisini araştırdığı çalışmada Tanrı'nın varlığına inanma ile ölüm kaygısı arasında negatif ilişkilere ulaşılmıştır.¹⁰⁷

2.10. Beş Vakit Namaz Kılma Sıklığı Değişkeni Açısından Ölüm Kaygısı

Tablo 11: Beş Vakit Namaz Kılma Sıklığı Değişkeni Açısından Templer Ölüm Kaygısı Ölçeği'nin ANOVA Testi Sonuçları

		Kareler Toplamı	df	Kareler Ort.	F	p
Beş vakit namaz kılma sıklığı	Gruplararası	195,618	4	48,904	4,796	,001*
	Gruplarıçi	4119,380	404	10,196		
	Toplam	4314,998	408			
* p<,05						
				n	Ortalama	
Beş vakit namaz kılma sıklığı	Hiçbir zaman			32	6,91	
	Çok çok nadiren			45	5,49	
	Bazen			94	5,32	
	Genellikle			112	5,56	
	Her zaman			126	6,86	

¹⁰³ Aday, "Belief in Afterlife", 72.

¹⁰⁴ Kımtar-Köftegöl, "Yetişkinlerde Ölüm Kaygısı", 70.

¹⁰⁵ Yıldız, *Dini Hayat ile Ölüm Kaygısı*, 83.

¹⁰⁶ Rasmussen-Johnson, "Spirituality And Religiosity: Relative Relationships To Death Anxiety", 316

¹⁰⁷ Harding et al., "The Influence of Religion on Death Anxiety and Death Acceptance".

Yukarıdaki tablo beş vakit namaz kılma sıklığı bakımından incelendiğinde gruplar arasında anlamlı farklılaşmalar olduğu görülür ($F=2,974$; $p<,05$). [Hipotez 10 doğrulanmıştır]. Buna göre beş vakit namazı 'her zaman' kılanların ölüm kaygısı ortalamalarının (μ : 6,86), 'bazen' (μ : 5,32) ve 'genellikle' (μ : 5,56) cevabını verenlerinkinden anlamlı ölçüde yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca beş vakit namazı 'hiçbir zaman' kılmayan grubun ölüm kaygısı ortalaması en yüksektir (μ : 6,91).

Alan yazında konuyla ilgili olabilecek çalışmalara ulaşılmıştır. Erdoğan ve Özkan'ın çalışmasında ibadet sıklığıyla ölüm kaygıları arasında farklılığa ulaşılamamıştır.¹⁰⁸ Kınter ve Köftegöl'ün çalışmasında ölüm kaygısı ile dindarlığın davranış boyutu arasında pozitif yönde ilişkilere ulaşılmıştır.¹⁰⁹ Yıldız'ın çalışmasında ölüm kaygısının dini davranış açısından farklılaştığına ulaşılmış ve düşük dini davranışa sahip olan grubun ölüm kaygısının orta ve yüksek dini davranışa sahip olanlardan daha düşük olduğu tespit edilmiştir.¹¹⁰ Aday'ın üniversite öğrencilerinin ölümden sonraki hayata inanma ve ölüm kaygısı arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmasında kiliseye 'haftada en az bir' gidenlerin ölüm kaygısı, 'ayda bir' gidenlerden ve 'nadiren' gidenlerden daha düşük düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır.¹¹¹ Templer ve Dotson'un araştırmasında kilise ya da herhangi bir grup tarafından düzenlenen dini bir aktiviteye katılma sıklığı açısından değerlendirildiğinde 'nadiren ya da asla' cevabını verenlerin ölüm kaygısının diğer gruplardan düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu aktivitelere katılma sıklığı azaldıkça ölüm kaygısı da azalmaktadır.¹¹² Templer'in araştırmasına göre toplu dini ibadetlere katılım sıklığını 'nadiren ya da hiç' olarak belirtenlerin ölüm kaygısı en yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.¹¹³ Diğer yandan Balta'nın araştırmasında ibadet etme ile ölüm kaygısı arasında anlamlı farklılıklar elde edilememiş fakat 'sadece özel dini günlerde' ibadet edenlerin ölüm kaygısı düzeyinin 'sadece dua edenler', 'sürekli ibadet edenler' ve 'hiç ibadet etmeyenler'den daha yüksek olduğuna ulaşılmıştır.¹¹⁴ Dolayısıyla ölüm kaygısı ile ilgili yapılan çalışmalarda da genel olarak ibadet etme sıklığının artmasının ölüm kaygısını azaltıcı bir etkiye sahip olduğuna ilişkin sonuçlara ulaşıldığı söylenebilir. Üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bu araştırmanın sonuçlarında ise alan yazındaki

¹⁰⁸ Erdoğan-Özkan, "Farklı Dini İnanışlardaki Bireyler", 176.

¹⁰⁹ Kınter-Köftegöl, "Yetişkinlerde Ölüm Kaygısı".

¹¹⁰ Yıldız, *Dini Hayat ile Ölüm Kaygısı*, 71.

¹¹¹ Aday, "Belief in Afterlife", 72.

¹¹² Templer-Dotson, "Religious Correlates of Death Anxiety", 896.

¹¹³ Templer, "Death Anxiety in Religiously Very Involved Persons", 361.

¹¹⁴ Balta, *Genç Yetişkin Bireylerin Bilişsel Esneklik Düzeyleri*, 87.

çalışmalarla kısmen zıtlık gösterdiği ve beş vakit namaz kılma sıklığı arttıkça ölüm kaygısının da genel olarak arttığı ortaya çıkmıştır.

Sonuç

Çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin ölüm kaygısı düzeylerini genel ölüm kaygısı, cinsiyet, yaş, yerleşim yeri, sosyo-ekonomik durum, öğrenim görülen fakülte, öznel dindarlık algısı, aile dindarlık algısı, dini inancının hayatına etkisi ve beş vakit namaz kılma sıklığı bakımından araştırmaktır. Betimsel araştırmanın benimsendiği bu araştırmadaki veriler, üniversite öğrencisi olan 409 kişiden toplanmıştır. Elde edilen verilerin normal dağılıdığını ulaşılmış ve analiz aşamasında cinsiyet, öğrenim görülen fakülte, öznel dindarlık algısı ve aile dindarlık algısına dair verileri değerlendirirken bağımsız örneklem t-testi; yaş, yerleşim yeri, sosyo-ekonomik durum, dini inancının hayatına etkisi ve beş vakit namaz kılma sıklığı değişkenleri için ANOVA testi kullanılmıştır. Araştırmada şu sonuçlar elde edilmiştir:

- Üniversite öğrencilerinin ölüm kaygısı düzeyleri, 'düşük' düzeydedir.
- Cinsiyet açısından ölüm kaygısı puanlarının anlamlı düzeyde farklılaştığına ulaşılmıştır. Buna göre kızların ölüm kaygısı erkeklerden daha düşük çıkmıştır.
- Yaş grupları açısından ölüm kaygısı puanlarında farklılıklara ulaşılmıştır. '24 yaş ve üzeri' grubun ölüm kaygısı en yüksektir. Ayrıca genel olarak yaş arttıkça ölüm kaygısı da artmaktadır.
- Yerleşim yeri açısından ölüm kaygısı puanlarında anlamlı farklılıklara ulaşılamamıştır. Fakat 'büyükşehir merkezinde' ikamet edenlerin ölüm kaygısı en yüksektir. Ayrıca genel olarak taşradan şehre doğru gidildikçe ölüm kaygısı da artmaktadır.
- Sosyo-ekonomik durum açısından ölüm kaygısı puanlarında anlamlı farklılıklara ulaşılamamıştır. Fakat 'yüksek' sosyo-ekonomik düzeyde olan grubun ölüm kaygısı en yüksektir.
- Fakülte bakımından ölüm kaygısı puanlarında herhangi bir farklılaşma tespit edilememiştir. Ama İlahiyat Fakültesi'ndeki öğrencilerin ölüm kaygısı, diğer fakültelerin öğrencilerinkinden daha yüksektir.
- Öznel dindarlık algısı açısından ölüm kaygısı puanlarında anlamlı farklılıklara ulaşılamamıştır. Fakat kendisinin 'dindar' olduğunu düşünenlerin ölüm kaygısı, 'dindar değilim' cevabını verenlerinkinden daha yüksektir.
- Aile dindarlık algısı açısından ölüm kaygısı puanlarında anlamlı farklılıklara ulaşılamamıştır. Fakat ailesini 'dindar' olarak algılayanların ölüm kaygısı, 'dindar değil' diyenlerinkinden daha düşüktür.

- Dini inancının hayatına etkisi açısından ölüm kaygısı puanlarında anlamlı farklılıklara ulaşılmıştır. Dini inancının hayatına etkisi 'düşük' düzeyde olanların ölüm kaygısı en yüksektir.

- Beş vakit namaz kılma sıklığı açısından ölüm kaygısı puanlarında anlamlı farklılıklara ulaşılmıştır. Beş vakit namazı 'hiçbir zaman' kılmayanların ölüm kaygısı, en yüksektir.

Araştırmamanın sonuçlarından yola çıkılarak şu önerilerde bulunulabilir:

-Lisans ve lisansüstü öğrencilerin ölüm kaygısı düzeyleri karşılaştırmalı olarak incelenebilir.

-Üniversitede öğrenim gören lisans öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre ölüm kaygısı düzeyleri incelenebilir.

-Sel, deprem, salgın gibi bir doğal afet gerçekleşikten hemen sonra, üniversite öğrencilerinin ölüm kaygısı düzeyleri incelenebilir.

Kaynakça

- Abdel-Khalek, Ahmed M. "Death Anxiety in Spain and Five Arab Countries". *Psychological Reports* 93/2 (2003), 527-528.
- Abdel-Khalek, Ahmed M. "Comparison of Death Anxiety in Two Groups Tested During and After (1986 And 1991) The Lebanese Civil War". *Psychological Reports* 98/3 (2006), 712-714.
- Acehan, Gülten- Eker, Fatma. "Acil Tıp Hizmeti Veren Sağlık Personelinin Ölüm Kaygısı, Ölümüne İlişkin Depresyon Düzeyleri ve Kullandıkları Başa Çıkma Yolları". *Journal of Psychiatric Nursing/Psikiyatri Hemşireleri Dernegi* 4/1 (2013), 27-35.
- Aday, Ronald H. "Belief in Afterlife and Death Anxiety: Correlates And Comparisons". *OMEGA-Journal of Death and Dying* 15/1 (1985), 67-75.
- Akça, Figen- Köse, İ. Alper. "Ölüm Kaygısı Ölçeğinin Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Klinik Psikiyatri Dergisi* 11/(2008), 7-16.
- Alioğulları, Aysun vd. "Covid-19 Salgınında Sağlık Anksiyetesi ve Ölüm Anksiyetesi Düzeylerine Sosyodemografik Değişkenlerinin Etkisi". 14/1 (2022), 21-27.
- Avcı, Nagihan. *Üniversite Öğrencilerinin Mizah Tarzlarının, Psikolojik Belirtiler ve Ölüm Kaygısı ile İlişkisi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Balta, Şeyma Nur. *Genç Yetişkin Bireylerin Bilişsel Esneklik Düzeylerinin, Ölüm Kaygısı Düzeyleri ve Mutluluk Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi*. İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Bulut, Meryem Berrin- Kuşat, Ali. "Benlik Saygısı, Dini Dünya Görüşleri ve Hayatın Amacının Ölüm Kaygısı Üzerine Etkisinin İncelenmesi". *Bilimname* 35 (2018), 145-173.

- Caba, Nurhan. *Hemşirelerde COVID-19 Korkusu ve Ölüm Kaygısı ile Bakım Davranışları Arasındaki İlişki*. İstanbul: İstanbul Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Ceylan, Ummahan Esra. *Ölümlülük Bilincinin Dini Başa Çıkma, Tanrı Algısı, Ölüm Kaygısı ve Psikolojik İyi Olma ile İlişkisi*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Cohen, Adam B. et al. "Intrinsic And Extrinsic Religiosity, Belief in the Afterlife, Death Anxiety, and Life Satisfaction in Young Catholics and Protestants". *Journal of research in personality* 39/3 (2005), 307-324.
- Conte, Hope R. et al. "Measuring Death Anxiety: Conceptual, Psychometric, and Factor-Analytic Aspects". *Journal of Personality And Social Psychology* 43/4 (1982), 775-785.
- Çakmak, Aİşe Hümeyra- Bilici, Mustafa. "Yetişkinlerdeki Dindarlık, Ahlaki Olgunluk ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/19 (2022), 1-12.
- Çetin, Songül B.-Sözel, Hasan. "COVID-19 Sürecinde Sağlık Çalışanlarının Ölüm Kaygısı Düzeyleri". *Eskisehir Medical Journal* 2/2 (2021), 74-81.
- Çınar, Mehmet. "Tanrı'ya Bağlanma Tarzı ve Ölüm Kaygısı İlişkisi Üzerine Bir Araştırma". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 45 (2016), 313-338.
- Davis, Stephen F. et al. "The Interrelationships of Ego Strength, Self-Esteem, Death Anxiety, and Gender in Undergraduate College Students". *The Journal of General Psychology* 108/1 (1983), 55-59.
- Dok, Burcu- Owen, Fidan K. "Psikolojik Danışman Adaylarının Ölüm Kaygılarının Psikolojik Dayanıklılık ve Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi". *Yeditepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 10/12 (2021), 23-45.
- Efe, Adem - Aydemir, Mücahit. "Yaşlı Kadın Olmak: Psiko-Sosyolojik Kuramlar Çerçevesinde Yaşlılık ve Kadın". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/3 (2015), 193-223.
- Erdoğan, M. Yüksel- Özkan, Mustafa. "Farklı Dini İnanışlardaki Bireylerin Ölüm Kaygıları ile Ruhsal Belirtiler ve Sosyo-Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkiler". *Journal of Turgut Ozal Medical Center* 14/3 (2007), 171-179.
- Ertufan, Hakan. *Bir Grup Tıp Öğrencisi Üzerinde Ölüm Kaygısı Ve Korkusu Ölçeklerinin Geçerlik Güvenilirlik Çalışması*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Eshbaugh, Elaine- Henninger, William. "Potential Mediators of the Relationship Between Gender and Death Anxiety". *Individual Differences Research* 11/1 (2013), 22-30.
- Eyüboğlu, Suna Ö. *Depresif Yakınmaları Olan Hastaların Depresyon ve Ölüm Kaygısı Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Feifel, Herman- Nagy, Vivian T. "Another Look At Fear of Death". *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 49/2 (1981), 278.
- Harding, Stephen R. et al. "The Influence of Religion on Death Anxiety and Death Acceptance". *Mental Health, Religion & Culture* 8/4 (2005), 253-261.

- Henrie, James- Patrick, Julie Hicks. "Religiousness, Religious Doubt, and Death Anxiety". *The International Journal of Aging and Human Development* 78/3 (2014), 203-227.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni. *es-Sünen*. nşr. M. Mustafâ el-A'zamî. b.y.: Riyad, 1403/1983.
- Kadioğlu, Ramazan. *Genç Yetişkinlerde Ölüm Kaygısı, Beş Faktör Kişilik Özellikleri ve Yalnızlık Düzeyleri Arasındaki İlişkiler*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Karaca, Faruk. *Psikolojik Açıdan Ölüm ve Dini İnanç İlişkisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, 1997.
- Karaca, Faruk. *Ölüm Psikolojisi*. İstanbul: Beyan Yay., 2020.
- Kıraç, Ferdi. *Dindarlık Eğilimi, Varoluşsal Kaygı ve Psikolojik Sağlık*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,, 2007.
- Kimter, Nurten- Köfteğül, Özlem. "Yetişkinlerde Ölüm Kaygısı ile Dindarlık Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/36 (2017), 55-82.
- Korkmaz, Kazım Ayhan. *Cerrahi Hemşirelerinin Ölüm Kaygısı ve Yaşlı Ayrımcılığı Yapma Düzeyi Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi*. İstanbul: İstanbul Okan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir. çev. Hayreddin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Kureshi, Afzal-Akbar, Husain. "Death Anxiety and Intropunitiveness Among Smokers and Non-Smokers: A Comparative Study". *Journal of Psychological Researches* 25/1 (1981), 42-45.
- Kurtulan, Merve Halıcı- Kararımak, Özlem. "Ölüm Kaygısı, Tinsellik, Dindarlık Eğilimi ve Varoluş Kaygısı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi". *Spiritual Psychology and Counseling* 1/2 (2016), 163-187.
- Kübler-Ross, Elisabeth. *On Death And Dying*. New York: Macmillan Publishing Co, 1969.
- Mutlu, Emine. *İç Güdümlü Ve Dış Güdümlü Dindarlık ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişki: Üniversite Öğrencileriyle Bir Çalışma*. İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünen-i Mücteba*. nşr. Hüseyin Yıldız b.y.: İstanbul, 2019.
- Nienaber, Kristie- Goedereis, Eric. "Death Anxiety and Education: A Comparison Among Undergraduate And Graduate Students". *Death studies* 39/8 (2015), 483-490.
- Niyazibeyoğlu, Tuğrul. "Ergenlerin Umut Duygularını Artırması Açısından Biyografilerin Öneme Dair Bir Değerlendirme". *Milli Eğitim Dergisi* 52/240 (2023), 3221-3238.
- Özcan, Gökhan et al. "Üniversite Öğrencilerinde Yaşamın Anlamı ile Öz-Aşkınılık İlişkisinde Ölüm Anksiyetesinin Aracılık Rolü". *Kriz Dergisi* 28/2 (2020), 71-87.
- Özdelikara, Afitap vd. "Öğrenci Hemşirelerde Ölüm Kaygısı". *Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi* 1/1 (2016), 117-132.
- Öztürk, Zehra vd. "Yaşlı Bireylerde Ölüm Kaygısı". *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 12/1 (2011),

37-43.

- Rasmussen, Christina H.- Johnson, Mark E. "Spirituality And Religiosity: Relative Relationships to Death Anxiety". *OMEGA-Journal of Death and Dying* 29/4 (1994), 313-318.
- Roshdih, Simin et al. "The Relationships of Death Anxiety and Death Depression to Religion and Civilian War-Related Experiences in Iranians". *OMEGA-Journal of Death and Dying* 38/3 (1999), 201-210.
- Russac, R. J. et al. "Death Anxiety Across The Adult Years: An Examination of Age and Gender Effects". *Death studies* 31/6 (2007), 549-561.
- Schell, Bernadette H.- Zinger, J. Terence. "Death Anxiety Scale Means and Standard Deviations for Ontario Undergraduates and Funeral Directors". *Psychological Reports* 54/2 (1984), 439-446.
- Schumaker, Jack F. et al. "Death Anxiety in Malaysian and Australian University Students". *The Journal of social psychology* 128/1 (1988), 41-47.
- Şenol, Cemalettin. *Ankara İlinde Kurumlarda Yaşayan Yaşlılarda Ölümüne İlişkin Kaygı ve Korkular*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Tang, Catherine So-Kum et al. "Psychosocial Correlates of Death Anxiety Among Chinese College Students". *Death studies* 26/6 (2002), 491-499.
- Tanhan, Fuat-Arı, Figen. "Üniversite Öğrencilerinin Ölümüne Verdikleri Anlam ve Öğrenim Gördükleri Program Açısından Ölüm Kaygısı Düzeyleri". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 3/2 (2006), 34-43.
- Templer, Donald I.- Dotson, Elsie. "Religious Correlates of Death Anxiety". *Psychological reports* 26/3 (1970), 895-897.
- Templer, Donald I. "Death Anxiety in Religiously Very Involved Persons". *Psychological Reports* 31/(1972), 361-362.
- Thorson, James A.- Powell, F. Chuck. "Elements of Death Anxiety and Meanings of Death". *Journal of clinical psychology* 44/5 (1988), 691-701.
- Thorson, James A.- Powell, F. Chuck. "Meanings of Death and Intrinsic Religiosity". *Journal of Clinical Psychology* 46/4 (1990), 379-391.
- Tomás-Sábado, Joaquín- Gómez-Benito, Juana. "Psychometric properties of the Spanish form of Templer's Death Anxiety Scale". *Psychological reports* 91/3 (2002), 1116-1120.
- Uçar, Mehmet vd. "Covid-19 Pandemi Döneminde Algılanan Stres ve Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişkiler". *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1 (2023), 1-32.
- Warren, W. G.- Chopra, P. N. "Some Reliability and Validity Considerations On Australian Data From The Death Anxiety Scale". *OMEGA-Journal of Death and Dying* 9/3 (1979), 293-299.
- Yıldız, Murat. *Dini Hayat ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Yıldız, Murat. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Dindarlık ve Ölüm Kaygıları Üzerine". *Akademik Araştırmalar Dergisi* 14/ (2002), 161-174.

